

## Research Paper

## The Social Construction of Drought among Farmers: A Case Study of the Central and Western Parts of Isfahan Province

\*Azimeh Sadat Abdullahi<sup>1</sup>, Sadegh Salehi<sup>2</sup>, Mohammad Javad Zahedi Mazandarani<sup>3</sup>, Mohammad Saeed Zokaei<sup>4</sup>

1. Assistant professor, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Payame Noor University, Tehran, Iran.

2. Associate professor, Department of Social Sciences, Faculty of Humanities and Social Sciences University of Mazandaran, Mazandaran, Iran.

3. Professor, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Payame Noor University, Tehran, Iran.

4. Professor, Institute for Cultural Studies, Department of Social Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.



**Citation:** Abdullahi, A., S., Salehi, S., Zahedi Mazandarani, M., J., & Zokaei, M., S., (2019). [The Social Construction of Drought among Farmers: A Case Study of the Central and Western Parts of *Isfahan* Province (Persian)]. *Journal of Rural Research*, 10(1), 114-129, <http://dx.doi.org/10.22059/jrur.2018.253726.1250>

**doi:** <http://dx.doi.org/10.22059/jrur.2018.253726.1250>

Received: 26 April 2018

Accepted: 17 Oct 2018

### ABSTRACT

In this research, a socio-economic analysis of drought was conducted from the perspective of farmers in *Isfahan* Province. The research was based on an interpretive-constructive approach, and its method was qualitative. The data were collected through semi-structured interviews. The sample size was 35 farmers in the central and western parts of *Isfahan* Province who were selected based on the purposeful sampling of the maximum diversity. The basis for the completion of the interviews was theoretical saturation. To analyze the data obtained from the interviews, a systematic field theory analysis was done. The results of the study indicated that, from the farmers' point of view, drought is a multifactor phenomenon induced by multiple causes. In general, the farmers enumerated four main factors as the causes of drought, including ineffective water management, self-centered agriculture, climate change, and fatalistic causes.

**Key words:**

Agriculture structure, Central and western parts of *Isfahan* province, Drought, Grounded theory, Inefficient governance

### Extended Abstract

#### 1. Introduction

**D**rought is a multidimensional phenomenon, and various factors may play a role in its occurrence. At the same time, it can affect various structures and factors. In this respect, the role of people, especially farmers, is very important. They are the most

important potential assets for fighting droughts. On this basis, the study of how people and, in particular, farmers understand drought is of fundamental importance to research on the phenomenon. In the present research, a socio-economic analysis is conducted of the drought phenomenon from the perspective of farmers in *Isfahan* Province based on an interpretive-constructive approach. In environmental sociology, social constructivists believe that environmental issues are largely developed within society and in a socially constructed manner. Given that

**\* Corresponding Author:****Azimeh Sadat Abdullahi, PhD****Address:** Payam Noor University, Department of Social Sciences, I. R. IRAN. Tehran, 4697-19395.09132205199**Tel:** +98 (913) 2205199**E-mail:** a\_abdelahi@pnu.ac.ir

these constructivists paradigmatically belong to interpretive-constructive paradigms, they emphasize creative actors. In this sense, they believe that environmental issues are constructed by the society and understood by actors. The main question that the present study seeks to answer is how farmers understand and interpret a drought and what makes them think about its occurrence as they do.

## 2. Methodology

The method of the present research is qualitative. The data were collected through semi-structured interviews. The sample size was 35 farmers in the central and western parts of *Isfahan* Province who were selected through the purposeful sampling of the maximum diversity. Attempts were made to select farmers who had experienced water shortage, water stress, or drought. Also, theoretical sampling was used. In fact, the categories that were initially coded in the interviews were used as the base, and, to fill the gaps in these categories, some samples were subsequently chosen. In this process, some initial categories were removed and new categories were discovered. The basis for the completion of the interviews was theoretical saturation. To analyze the data obtained from the interviews, a systematic field theory analysis was conducted. Coding the interviews was done in three stages including open coding, axial coding and selective coding. The coding unit was rows. The first step, i.e. open coding, involved crushing, comparing, naming, conceptualizing and categorizing the data. In the axial coding step, the goal was to establish a relationship between the categories produced in the open coding step. In the case of selective coding, the axial category was systematically connected to the other categories, the relationships were clarified in a communicative framework, and the categories that needed further improvement were modified.

In the present study, the evaluation was based on fitness criteria, and attempts were made to derive the concepts from the data rather than imposing them on the data. In this respect, the most important thing was to enter the field with an open mind together with the theoretical sensitivity that the existing literature would not be imposed on the data and the coding process. Furthermore, based on the communication criterion, sufficient evidence (including numerous citations) was provided for the detected categories. Using the "Triangulation" technique, the broadening and deepening of the data was made possible by the continuous mental involvement of the researchers with the data. In the same vein, after the data were coded by the researchers, two other persons were asked to recode some of the interviews to evaluate the validity of the coding and

the resulting categories. The results indicated that, in most cases, the findings were almost identical.

## 3. Results

The results of the study indicated that, from farmers' point of view, drought is a multifactor phenomenon with multiple causes. In general, the participating farmers enumerated four main factors as the causes of drought, including ineffective water management, self-centered agriculture, climate change, and fatalistic causes. In their opinion, the interaction of these factors would lead to the phenomenon of drought. In this respect, ineffective management of water and the agricultural sector was reported as the most important cause.

## 4. Discussion

Lack of balanced farming patterns in the country, inconsistency of farming with market demands, inappropriate crop farming with regard to the region's climate, and wrong policymaking particularly in pricing agricultural crops are the most important cases of inefficient management in the agricultural sector which have led to an increase in water consumption in agriculture and, thus, the doubtful state of production efficiency in this sector. Unsustainable management of water resources, granting unauthorized permits to drill wells, making laws that absolve unauthorized wells, inconsistency of water development projects with the climate of the region, corrupt water projects, populist water management, inefficient monitoring, and agricultural and industrial development beyond the ecological potential of the region are of the most important examples of inefficient water management.

## 5. Conclusion

Drought and the way it is encountered is a social and indigenous issue. In the field of water management, agriculturally related policies should be reviewed and reformed with a multidimensional and global perspective. According to the findings of this study, farmers' opinions about the problem can be very helpful. Indeed, the farming community can participate democratically in solving the water crisis.

## Acknowledgments

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

## Conflict of Interest

The authors declared no conflicts of interest

# برساخت اجتماعی خشکسالی در میان کشاورزان (مورد مطالعه: بخش مرکزی و غربی استان اصفهان)

\*عظیمه السادات عبداللہی<sup>۱</sup>، صادق صالحی<sup>۲</sup>، محمدجواد زاهدی مازندرانی<sup>۳</sup>، محمدسعید ذکایی<sup>۴</sup>

۱- استادیار، گروه جامعه شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

۲- دانشیار، گروه جامعه شناسی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه مازندران، مازندران، ایران.

۳- استاد، گروه جامعه شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

۴- استاد، گروه مطالعات فرهنگی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

## حکیده

تاریخ دریافت: ۶ اردیبهشت ۱۳۹۷

تاریخ پذیرش: ۲۵ مهر ۱۳۹۷

پژوهش حاضر به تحلیل جامعه‌شناختی پدیده خشکسالی از منظر کشاورزان استان اصفهان بر اساس رویکردی تفسیری - برساختی پرداخته است. روش پژوهش از نوع کیفی است. داده‌ها از طریق انجام مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساخت یافته جمع‌آوری شد. حجم نمونه ۳۵ نفر از کشاورزان بخش مرکزی و غربی استان اصفهان بود که بر مبنای نمونه‌گیری هدفمند از نوع حداکثر تنوع انتخاب شدند. مبنای اتمام مصاحبه‌ها اشباع نظری بوده است. برای تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها، از روش نظریه زمینه‌ای استفاده شد. نتایج پژوهش حاکی از آن بود که خشکسالی از دیدگاه کشاورزان یک پدیده چند لایه‌ای است که دارای عللی چندگانه است. به طور کلی، کشاورزان ۴ عامل اصلی را به عنوان علل پدیده خشکسالی بیان نموده‌اند: «حکمرانی ناکارآمد آب»، «کشاورزی خودمدار»، «تغییرات اقلیمی»، «علل تقدیرگرایانه». این عوامل در تعامل با یکدیگر، پدیده خشکسالی را شکل می‌دهند. یافته‌های پژوهش حاضر می‌تواند در زمینه سیاست‌گذاری‌های مرتبط با کشاورزی و توسعه حکمرانی خوب در این زمینه مؤثر باشد.

## کلیدواژه‌ها:

بخش مرکزی و غربی استان اصفهان، حکمرانی ناکارآمد، خشکسالی، ساختار کشاورزی، نظریه زمینه‌ای

## مقدمه

است که بخش کشاورزی کشور با آن روبه‌رو است. با توجه به نقش مهم کشاورزی در توسعه اقتصادی کشور و همچنین گستردگی کشت دیم در آن و به‌ویژه در نواحی روستایی، هرگونه خشکسالی می‌تواند عملکرد محصولات را کاهش دهد (Fazelnia et al., 2012:60) و در نهایت بر توسعه اقتصادی تأثیر بگذارد.

نتایج پژوهش‌های انجام شده در ایران و همچنین گزارش‌های منتشر شده توسط مسئولان ذیربط بیانگر تشدید پدیده خشکسالی است (Jantari, 2015; Jalali, 2014). آمارهای رسمی و غیررسمی بیانگر این است که استان اصفهان یکی از استان‌هایی است که با وضعیت خشکسالی شدید مواجه است. نکته مهم آن که به علت استمرار شرایط خشکسالی طی ۱۰ سال اخیر در شرایط خشکسالی هیدرولوژی و خشکسالی اجتماعی - اقتصادی قرار گرفته است که یکی از سخت‌ترین و پیچیده‌ترین انواع خشکسالی است و خارج

تغییرات جهانی اقلیمی در حال تشدید شدن است و فعالیت‌های انسانی در وقوع و تشدید این مسئله نقش اساسی دارد. این مسئله به روشنی در چهارمین گزارش گروه بین‌المللی تغییرات آب‌وهوا (IPCC) بیان شده است (Giddens, 2009).

یکی از مهم‌ترین تأثیرات تغییرات اقلیمی گسترش خشکسالی در جوامع امروزی است که در کشورهای جهان سوم نیز مشاهده می‌شود. خشکسالی بسیاری از ساختارهای اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و طبیعی را با چالش جدی مواجه کرده است. یکی از این ساختارها، ساختار کشاورزی است. در ایران نیز همانند دیگر کشورهای در حال توسعه، کشاورزی به عنوان یکی از محورهای اساسی توسعه کشور دارد. خشکسالی از بزرگ‌ترین چالش‌هایی

1. International Panel on Climate Change (IPCC)

\* نویسنده مسئول:

دکتر عظیمه السادات عبداللہی

نشانی: دانشگاه پیام نور، گروه علوم اجتماعی، ج.ا.ایران، ۱۹۳۹۵-۴۶۹۷ تهران

تلفن: ۲۲۰۵۱۹۹ (۹۱۳) +۹۸

پست الکترونیکی: a\_abdelahi@pnu.ac.ir

شدن از این نوع خشکسالی بسیار زمان‌بر بوده و از لحاظ پراکنش مکانی، ۹۹.۳ درصد مساحت استان، درگیر خشکسالی درازمدت (خفیف ۴.۴٪، متوسط ۳۴.۵٪، شدید ۵۱.۱٪، بسیار شدید ۹.۳٪ و تنها ۰.۷٪ نرمال) است (Bijandi, 2018).

خشکسالی یک پدیده چندبعدی است که عوامل مختلفی ممکن است در بروز آن نقش داشته باشند و همزمان روی ساختارها و عوامل مختلفی هم تأثیرگذار باشد. در این میان، نقش خود مردم و به‌ویژه کشاورزان دارای اهمیت اساسی است. این نقش می‌تواند در نهایت به مدیریت بهتر پدیده خشکسالی کمک نماید. مشارکت جامعه در مدیریت خشکسالی، در واقع سهیم شدن مردم در تمامی فرآیندهای مربوط به چرخه مدیریت خشکسالی است. مهم‌ترین نکته‌ای که در خصوص مشارکت برای مقابله با خشکسالی مطرح است، نوع تعامل و ارتباطی است که بین حمایت‌کنندگان، دولت‌ها و سازمان‌های محلی با ساکنان و مردم ساکن در مناطق خشک وجود دارد (Jahangiri et al., 2010:2). ساکنان مناطق خشک مهم‌ترین سرمایه‌های بالقوه در مقابله با خشکسالی به شمار می‌روند (Mac Niz, 2003:1188; qout-ing from Tavakoli et al., 2016:222).

بر همین مبنا، بررسی درک مردم و به طور خاص کشاورزان از پدیده خشکسالی دارای اهمیت بنیادی است. شاید خود کشاورزان نقش چندان بنیادی در وقوع خشکسالی نداشته باشند، اما در زمینه سازگاری با پیامدهای آن یکی از مهم‌ترین نقش‌های ممکن را بازی می‌کنند. به دلیل اینکه کشاورزان به صورت روزانه با این پدیده درگیر هستند، بهتر از هر فرد و گروه دیگری می‌توانند این پدیده را درک نمایند. فراتر از این، عدم توجه سیاست‌گذاری‌های مرتبط با کشاورزی و خشکسالی بدون لحاظ نمودن درک کشاورزان از این پدیده نمی‌تواند خیلی مؤثر باشد، زیرا جامعه هدف این سیاست‌گذاری‌ها، کشاورزان هستند و با در نظر گرفتن این مسئله که خشکسالی، پدیده‌ای است که به صورت اجتماعی بر ساخت پیدا می‌کند، لحاظ نمودن دیدگاه‌ها و درک کشاورزان از خشکسالی نه تنها دارای اهمیت اساسی است، بلکه می‌تواند به سیاست‌گذاری بهتر در این زمینه کمک نماید. در واقع، قبل از هر گونه سیاست‌گذاری در زمینه مقابله با پیامدهای خشکسالی در بخش کشاورزی، نیاز است که درک خود کشاورزان از این پدیده بررسی گردد. در واقع، هدف کلی پژوهش حاضر این است که تحلیلی جامعه‌شناختی از پدیده خشکسالی از منظر کشاورزان استان اصفهان بر اساس رویکردی تفسیری - بر ساختی ارائه دهد.

### مروری بر ادبیات موضوع

مطالعات مربوط به تغییرات اقلیمی با رویکرد اجتماعی دارای سنت تجربی قدرتمندی است که در نهایت زیرمجموعه مطالعات جامعه‌شناسی محیط‌زیست قرار می‌گیرند. مضمون اصلی یکی از

مهم‌ترین حوزه‌های پژوهشی مذکور، مطالعاتی است که به علل اجتماعی تغییرات اقلیمی از یک طرف و تأثیرات تغییرات اقلیمی بر اجتماعات انسانی از طرف دیگر می‌پردازد. اغلب پژوهش‌ها در این زمینه تجربی است و می‌توان به پژوهش‌های (Yila & Resurreccion, 2014; Slegers, 2008; Kulcsar et al, 2014; Dhaka et al, 2010; Habiba & Takeuchi, 2012; Niles et al, 2012; Rezaee et al, 2010; Beik Mohamadi et al, 2006; Sharafi & Zarafshani, 2010; Poortaheri et al, 2016; Yazdan-Panah & Zabidi, 2017; Salehi & Pazuki Nejad, 2014; Keshavarz, 2011; Hekmatnia & Eslami, 2016).

اشاره کرد، در این میان مطالعات تجربی اندکی، علل خشکسالی را از دیدگاه خود کشاورزان و در رویکردی کیفی و تفسیری بررسی نموده‌اند. بیشتر این پژوهش‌ها با رویکردی اثبات‌گرایانه به مطالعه درک کشاورزان از پدیده خشکسالی پرداخته‌اند و پژوهش‌هایی که رویکرد تفسیری - بر ساختی را در پیش گرفته‌اند، بسیار اندک هستند برای نمونه می‌توان به دو پژوهش غلامی و همکاران، ۲۰۱۵؛ عزیزی خالخیلی و زمانی، ۲۰۱۴ اشاره کرد. مسئله اصلی در اینجا این است که اساساً انجام پژوهش‌هایی در زمینه درک کشاورزان از خشکسالی با رویکردی اثبات‌گرایانه یک ایراد روش‌شناختی است و لازم است که چنین مسئله‌ای، یعنی درک معنایی و بر ساخت اجتماعی، با رویکردی تفسیری - بر ساختی انجام شود. به سخن دیگر، پژوهش‌های پیشین، بیشتر با نگاهی ابژه‌محور<sup>۲</sup>، مسئله خشکسالی را از بالا و به صورت قیاسی بررسی نموده‌اند، در حالی که به نظر می‌رسد برای فهم درک کشاورزان از این پدیده، بهتر است با رویکردی استقرایی و از پایین، یعنی از درون جامعه کشاورزی، این مسئله بررسی شود. علاوه بر این، در بیشتر پژوهش‌های بررسی شده آنچه از اهمیت اساسی برخوردار بوده است، متغیرهای جمعیت‌شناختی بوده است. این در حالی است که با لحاظ نمودن خشکسالی به مثابه پدیده‌های اجتماعی، متغیرهای اجتماعی بنیادی‌تری از اهمیت برخوردار خواهند شد که در این پژوهش‌ها چندان مورد توجه قرار نگرفته‌اند. همچنین پیچیدگی پدیده خشکسالی نیازمند این است که مؤلفه‌ها و ابعاد مختلف مسئله به صورت منطقی، روش‌مند و تجربی (بر خاسته از میدان مطالعه) به همدیگر مرتبط شوند، نه اینکه به صورت نظریه‌محور و قیاسی، این ابعاد و مؤلفه‌ها به همدیگر مرتبط شوند. در نهایت، بیشتر پژوهش‌های انجام شده در این زمینه، رویکردی غیر جامعه‌شناختی را در پیش گرفته‌اند، در حالی که به نظر می‌رسد در پیش گرفتن رویکردی جامعه‌شناختی (در کنار سایر رویکردها) می‌تواند به درک بهتر پدیده خشکسالی کمک نماید.

### ادبیات نظری؛ بر ساخت‌گرایی اجتماعی زیست‌محیطی

پژوهش حاضر از لحاظ پارادایمی، در حوزه پارادایم تفسیری -

2. objectivist



بیانگر اهمیت قدرت و ماهیت سیاسی تنظیم دستورالعمل‌های مرتبط با دعاوی زیست‌محیطی است.

هانینگن (۱۹۹۵) بین دو فرم از برساخت‌گرایی تمایز قائل می‌شود: برساخت‌گرایی موقعیتی<sup>۴</sup> و برساخت‌گرایی محض<sup>۵</sup>. برساخت‌گرایی محض (اقلیت) معتقد است که محیط زیست طبیعی هرگز نمی‌تواند با ما حرف بزند و همیشه نیازمند انسان‌هایی است که به جایش سخن بگویند. بنابراین، افکار، نظریه‌ها و مفاهیم موجود در جامعه می‌تواند نحوه درک، ارزیابی و تفکر در زمینه محیط زیست طبیعی را شکل بدهد (Sutton, 2013:56). در مقابل، برساخت‌گرایی موقعیتی با این پیش‌فرض شروع می‌کند که مسائل زیست‌محیطی ممکن است دقیقاً واقعی باشند. به هر حال، مسائلی زیست‌محیطی وجود دارند که برخی از آن‌ها مهم هستند و برخی دیگر از اهمیت کمتری برخوردارند. به نظر می‌رسد مشکلات زیست‌محیطی به ترتیب اهمیت متصورشان در اولویت قرار می‌گیرند (Sutton, 2013:57). ساتن (۲۰۱۳) در این زمینه بر این باور است که مشکلات زیست‌محیطی ظاهراً بر اساس اهمیتی که می‌یابند، رتبه‌بندی می‌شوند. این طبقه‌بندی اجتماعی مسائل زیست‌محیطی به این دلیل صورت می‌گیرد که دعاوی مشکلات زیست‌محیطی در یک زمینه اجتماعی متغیر مطرح می‌شوند و تحت تأثیر افکار علمی، سیاسی، شرایط اقتصادی و نگرش‌های فرهنگی قرار می‌گیرند. ساتن (۲۰۱۳) این پرسش‌ها را مطرح می‌کند که آیا مسائل زیست‌محیطی بر اساس آسیب‌های بالقوه‌شان رتبه‌بندی می‌شوند یا این طبقه‌بندی بر اساس معیارهای دیگری صورت می‌گیرد؟ آیا گروه‌های قدرتمند می‌توانند از بر ملا شدن بعضی از مشکلات جلوگیری کنند یا گروه‌های اجتماعی ضعیف‌تر می‌توانند صدایشان را به گوش آن‌ها برسانند؟ از نظر برساخت‌گرایان موقعیتی این دقیقاً همان نقطه‌ای است که جامعه‌شناسی محیط زیست می‌تواند با بررسی تمام دعاوی مشکلات زیست‌محیطی، مطرح کنندگان و مخالفان این دعاوی، راهکارهای مفیدی را ارائه کند.

سؤال اصلی‌ای که پژوهش حاضر به دنبال پاسخگویی به آن است، این است که کشاورزان چگونه با پدیده خشکسالی روبرو شده و آن را به چه طریقی درک و تفسیر می‌کنند. در واقع، سؤال این است که کشاورزان چه معنایی از پدیده خشکسالی دارند و تجربیات خودشان چگونه چنین معنایی را در ذهن آن‌ها شکل داده است. وقتی با این نگاه به مسئله خشکسالی در میان کشاورزان نگرسته شود، به رویکرد برساخت‌گرایی اجتماعی نزدیک می‌شویم. در واقع، پرسش‌های پژوهش، پرسش‌هایی هستند که در راستای برساخت‌گرایی اجتماعی مطرح شده‌اند و این بهترین رویکرد برای پاسخگویی به آن‌ها است. در ضمن، بر مبنای در پیش گرفتن حساسیت نظری، از این ادبیات و رویکرد

برساختی قرار دارد. این پارادایم انسان را به مثابه موجودی فعال، خلاق و معنا ساز تعریف می‌کند که مدام در حال ساخت و ساز و نیز معنادار کردن زندگی اجتماعی و واقعیات اجتماعی روزمره است. بنابراین محیط اجتماعی برخلاف پارادایم اثباتی به خودی خود فاقد معنا است و توسط انسان‌ها از طریق الصاق معانی و نمادهای عینی معنادار می‌شود. اگر انسان موجودی باشد خلاق و معنا ساز، بنابراین، واقعیاتی هم که توسط انسان ساخته می‌شوند، سیال، شناور، فاقد ساختار و قواعد یکنواخت و جهان‌شمول خواهند بود (Denzin, 2005; Eliot et al., 2001; Patton, 2001; quoting from Mohammadpoor and Iman, 2008: 195).

این پارادایم در جامعه‌شناسی محیط زیست نیز مورد توجه قرار گرفته است، به گونه‌ای که رویکردی نظری تحت عنوان برساخت‌گرایی اجتماعی زیست‌محیطی<sup>۳</sup> مطرح شده است.

برساخت‌گرایان اجتماعی در جامعه‌شناسی محیط زیست بر این باور هستند که مسائل زیست‌محیطی به صورت عمده در درون جامعه و به صورت اجتماعی برساخت پیدا می‌کنند. با لحاظ نمودن تعلق پارادایمی برساخت‌گرایان به پارادایم تفسیری - برساختی، می‌توان گفت که آن‌ها بر کنشگر خلاق تأکید می‌کنند. بدین معنا که معتقدند که مسائل زیست‌محیطی توسط اجتماع برساخت پیدا می‌کنند و توسط کنشگران فهم و درک می‌شوند.

از دیدگاه ساتن (۲۰۰۷) برساخت‌گرایی اجتماعی این موضوع را بررسی می‌کند که چرا برخی از مسائل زیست‌محیطی به عنوان مشکلات اورژانسی در نظر گرفته می‌شوند، در حالی که مسائل دیگر جدی گرفته نشده و مورد غفلت واقع می‌شوند. آن‌ها مجموعه‌ای از سؤالات مهم را در مورد دعاوی زیست‌محیطی مطرح می‌کنند. مثلاً اینکه تاریخچه این دعاوی چیست؟ چگونه شکل گرفته‌اند؟ چه کسانی این دعاوی را مطرح کرده‌اند؟ درباره آن‌ها چه می‌گویند؟ قدرت‌های نابرابر گروه‌های اجتماعی چه تأثیری بر شکست یا موفقیت این دعاوی دارند؟ چه کسانی مخالف این دعاوی هستند و در چه زمینه‌هایی مخالفت می‌کنند؟ برساخت‌گرایان هر چند دغدغه‌های زیست‌محیطی را قبول دارند و آن‌ها را انکار نمی‌کنند؛ اما معتقدند که جامعه‌شناسی محیط زیست نباید به دنبال اثبات آن‌ها باشد، بلکه باید نشان دهد که این مسائل زیست‌محیطی محصول فرآیندهای پویای اجتماعی هستند. بنابراین، برساخت‌گرایی اجتماعی منکر تأثیر نیروهای طبیعت نیست، بلکه معتقد است که میزان و فرآیند این تأثیرگذاری بستگی به برساخت اجتماعی انسان‌ها و گروه‌های اجتماعی دارد. هانینگن (۲۰۰۶) در این زمینه معتقد است که اولویت‌بندی دعوای مرتبط با مسائل زیست‌محیطی توسط گروه‌های اجتماعی، همیشه با این مسئله که چنین مسائلی در واقعیت هم اولویت و ضرورت دارند، انطباق ندارد؛ بلکه این امر

4. contextual  
5. strict

3. social construction of environmental

نظری به عنوان راهنمای پژوهش استفاده می‌شود.

### روش‌شناسی تحقیق

پژوهش حاضر در چارچوب پارادایم تفسیری - برساختی انجام شده است. روش پژوهش از نوع کیفی است. داده‌ها از طریق انجام مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساخت یافته جمع‌آوری شده است. حجم نمونه ۳۵ نفر از کشاورزان بخش مرکزی و غربی استان اصفهان بوده است که بر مبنای نمونه‌گیری هدفمند از نوع حداکثر تنوع<sup>۶</sup> انتخاب شده‌اند. بر این مبنای سعی شده است که کشاورزانی انتخاب شوند که کم‌آبی، تنش آبی یا خشکسالی را تجربه کرده‌اند و بر طبق نظر مطلعین محلی بیشترین اطلاعات را در خصوص کشاورزی، مسائل مربوط به آن و بحران آب موجود داشتند.

همچنین از نمونه‌گیری نظری (Urquhart, 2013: 8) استفاده شده است. در واقع، مقوله‌هایی که در کدگذاری مصاحبه اول به دست آمده‌اند، مبنای قرار گرفته و به منظور پر کردن شکاف‌های موجود در این مقوله‌ها، نمونه‌های بعدی انتخاب شده‌اند. در این فرآیند، برخی از مقوله‌های ابتدایی حذف و مقوله‌هایی جدید کشف شده‌اند. مبنای اتمام مصاحبه‌ها اشباع نظری بوده است. برای تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها، از روش تحلیل نظریه زمینه‌ای سیستماتیک (Corbin & Strauss, 2015) استفاده شده است. کدگذاری مصاحبه‌های انجام شده در ۳ مرحله کدگذاری باز<sup>۷</sup>، کدگذاری محوری<sup>۸</sup> و کدگذاری انتخابی<sup>۹</sup> صورت گرفته است. واحد کدگذاری، سطر بوده است (کدگذاری سطر به سطر<sup>۱۰</sup>). مرحله اول، کدگذاری باز است که به خرد کردن، مقایسه‌سازی، نام‌گذاری، مفهوم‌پردازی و مقوله‌بندی داده‌ها می‌پردازد.

در مرحله کدگذاری محوری برقراری رابطه بین مقوله‌های تولید شده در مرحله کدگذاری باز هدف است. به همین منظور میزان تشابه و تفاوت هر یک از مفاهیم که در مرحله قبل به دست آمده بود مقایسه می‌شود (Karami Dehkordi & Kalantari, 2011).

در کدگذاری انتخابی مقوله محوری به شکلی نظام‌مند به دیگر مقوله‌ها ربط داده شده، روابط در یک چارچوب ارتباطی، روشن شده و مقوله‌هایی را که به بهبود و توسعه بیشتری نیاز دارند، اصلاح شده‌اند (Corbin & Strauss, 2015).

کلیر و اشتراوس (۱۹۶۷) معیارهای ارزیابی اعتبار و کیفیت تحلیل‌های صورت گرفته با روش نظریه زمینه‌ای را شامل

برازش<sup>۱۱</sup>، کارایی<sup>۱۲</sup>، ارتباط<sup>۱۳</sup> و تعدیل‌پذیری<sup>۱۴</sup> می‌دانند (farasat-khah, 2016: 98). در پژوهش حاضر، بر مبنای معیار برازش سعی شده است مفاهیم از داده‌ها پدیدار شده باشد و آن را بر داده‌ها تحمیل نکرده باشیم. مهم‌ترین کاری که در این زمینه انجام شده است، این بوده است که با ذهنی باز وارد میدان شده و همزمان با در نظر داشتن حساسیت نظری، ادبیات موجود را بر داده‌ها و فرآیند کدگذاری تحمیل نکنیم. بر مبنای معیار ارتباط، سعی شده است که شواهد کافی (از جمله نقل‌قول‌های متعدد) در مورد مقولاتی که کشف شده‌اند، ارائه شود. همچنین با استفاده از تکنیک «زاویه‌بندی»<sup>۱۵</sup> سعی شده است با درگیری مداوم و مستمر ذهنی محققان با داده‌ها، وسعت اطلاعات و عمق اطلاعات امکان‌پذیر شود.

### یافته‌ها

بر مبنای تحلیل زمینه‌ای مصاحبه‌های انجام شده با کشاورزان استان اصفهان، خشکسالی یک پدیده چندلایه‌ای است. در واقع، اغلب مشارکت‌کنندگان خشکسالی را یک پدیده چندلایه‌ای و چند سطحی می‌دانند. مفهوم «خشکسالی به مثابه پدیده‌های چندلایه‌ای» مقوله عمده‌ای است که با هدف کشف این ویژگی پدیده مذکور، علل مطرح شده از نظر مشارکت‌کنندگان را شناسایی و توضیح می‌دهد. علل مطرح شده ذیل ۴ زیر مقوله تجمیع شدند و عبارت‌اند از «حکمرانی ناکارآمد آب»، «رشد کشاورزی خودمدار»، «تغییرات اقلیمی»، «علل تقدیرگرایانه».

#### الف: حکمرانی ناکارآمد آب

اولین و مهم‌ترین علتی که همگی مشارکت‌کنندگان بر آن اتفاق نظر دارند، «حکمرانی ناکارآمد آب» است که به آن دسته از عواملی اشاره دارد که به نقش نهادها و ارگان‌های حکومتی اعم از نهادهای قانون‌گذار، نهادهای اجرایی و نهادهای نظارتی توجه دارد، برخی از این عوامل علاوه بر طرح‌های عمران آبی، به طور کلی به وضعیت سیاست‌گذاری و مدیریت در بخش کشاورزی مربوط است که به دلیل ارتباط تنگاتنگ مسئله آب با کشاورزی به طور قطع در مدیریت و بهره‌برداری منابع آبی نیز تأثیرگذار هستند و به مجموع آن‌ها مقوله «حکمرانی ناکارآمد آب» الصاق شده است.

این موارد به طور جزئی‌تر عبارت‌اند از؛ مدیریت ناکارآمد و عدم حمایت دولت در بخش کشاورزی، سیاست‌گذاری غلط به طور اعم، سیاست قیمت‌گذاری نامناسب محصولات کشاورزی به طور اخص، حکمرانی ناپایدار منابع آبی، طرح‌های عمران آبی نامتناسب با اقلیم منطقه، طرح‌های عمران آبی تحریم‌زده،

11. Fitness
12. Workability
13. Relevance
14. Modifiability
15. Triangulation

6. maximal variation
7. Open coding
8. Axial Coding
9. selective coding
10. Line by line analysis

طرح‌های عمران آبی فسادزده، وعده‌های پوپولیستی، نظارت‌های ناکارآمد، مدیریت دیر هنگام، توسعه فراتر از ظرفیت، بی‌توجهی به دانش بومی، بی‌توجهی مسئولان به ارزش منحصربه‌فرد آب.

از نظر مشارکت‌کنندگان «فقدان الگوی کشت سهمیه‌بندی شده هماهنگ در کشور» و ناهماهنگی کشت با تقاضای بازار، یکی از مصادیق بارز «سیاست‌گذاری غلط بخش کشاورزی» است که آشفتگی در بازار ایجاد می‌کند. این پدیده یک بار با کمبود محصول و بار دیگر با محصول مازاد در بازار خود را نشان می‌دهد و آشفتگی بازار را تشدید کرده و از مجموع بررسی و مشاهدات و مصاحبه‌ها چنین برمی‌آید که این مسئله انتخاب نوع کشت کشاورز را در ابتدای هر سال زراعی دچار سردرگمی می‌کند. بنابراین انتخاب آن‌ها نه بر مبنای پیش‌بینی پذیری و منطق بازار، بلکه بر اساس حدس و گمان یا شانس، که در هر صورت با ریسک بسیار بالایی رقم می‌خورد، صورت می‌گیرد. در صورت کمبود محصول در بازار، علاوه بر فشارهایی که بر مصرف‌کننده وارد می‌شود، کنش بعدی کشاورزان در انتخاب نوع کشت سال بعد نیز تحت تأثیر قرار می‌گیرد و اغلب بازار سال زراعی بعد با مازاد محصول روبرو خواهد بود. البته این پیش‌بینی لزوماً همواره به وقوع نمی‌پیوندد، زیرا عوامل متعدد دیگر اعم از واردات و صادرات غیر قابل پیش‌بینی دولتی در این غائله دخیل خواهند بود و استراتژی انتخاب نوع کشت را پیچیده‌تر می‌کنند. در صورت وجود محصول مازاد، امحای محصولی که در بازار قیمتی ندارد، علاوه بر هدر رفت هزینه‌های مختلف و متضرر شدن کشاورزان و پیامدهای روانی-اجتماعی ناشی از این ضرر اقتصادی که حاصل یک سال تلاش آن‌ها و امیدهای خود و خانواده‌شان است، به هدر رفت آب، این منبع مهم حیات در این شرایط بحرانی منجر می‌شود که آن را با عنوان هدر رفت «آب مجازی»<sup>۱۶</sup> نیز می‌شناسیم. این زنجیره معیوب سال‌هاست بر بخش کشاورزی ایران مستولی است و به وضوح می‌توان آن را از داده‌های حاصل از مشاهدات و مصاحبه‌ها استنتاج کرد. نمونه‌های سخنان مشارکت‌کنندگان نیز گویای این زنجیره مخرب است.

«...دولت تا کی می‌خواهد کشاورز بکاره ببره بریزه بیرون؟! چرا الگوی کشت نمی‌دن. من کشاورز تا زمانی که جلوم باز باشه تا خاک هست و تا چشم کار می‌کنه همه جا را می‌کارم. چرا؟! چون می‌خوام اگه محصولم بازار داشت تمام ضرر سال‌های قبلم هم جبران کنم»

یکی دیگر از نتایج مخرب «فقدان الگوی کشت سهمیه‌بندی شده هماهنگ در کشور»، کشت محصول نامتناسب با اقلیم منطقه است. برای نمونه روی آوردن به کشت محصولات با نیاز

آبی بالا توسط کشاورزان مناطقی است که توان اقلیمی منطقه این کشت را به آن‌ها پیشنهاد نمی‌کند (برای نمونه کشت پیاز در فریدن و برنج در لنجان). در مورد اول امید به سودآوری بالا در بازار، در مورد دوم علاوه بر امید به بهره اقتصادی بیشتر، کنش سنتی آن‌ها را به سمت این نوع از کشت هدایت می‌کند.

این مسئله به «سیاست‌گذاری غلط دولتی» برای نمونه در زمینه قیمت‌گذاری محصولات کشاورزی نیز مرتبط می‌شود به قول تئودور شانین (quoting from Naraqi, 1989:29) دهقانان در دو مرحله استثمار می‌شوند یکی در مرحله مبادله است که شرایط نامساعد تجارت ایجاد می‌شود و دیگری در جریان جستجوی درآمد تکمیلی سودمند. فارغ از خریدهای تضمینی که اغلب، طلب کشاورزان را در موعد مقرر پرداخت نکرده و موجبات ضررهای اقتصادی برای آن‌ها شده و کنش‌های بعدی آن‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد، قراردادهای ناعادلانه خریدهای تضمینی که ناهمسو با تورم موجود در اقتصاد ایران است به پرهیز از کشت محصولات با نیاز آبی کم مانند گندم منجر شده که با اقلیم منطقه انطباق بیشتری هم دارد. همچنین تعرفه اندک محصولات استراتژیک وارداتی که می‌توانست با اعطای یارانه به تولیدکننده داخلی محصولات استراتژیک جایگزین شود، تنها به رشد واسطه‌ها و ایجاد زمینه فساد ناشی از رانت در واردات محصولات استراتژیک منجر شده است که ناتوانی کشاورز در بازار رقابتی محصولات استراتژیک از پیامدهای اصلی آن است و مشارکت‌کنندگان به آن «سیاست‌گذاری دلال پرور» لقب داده‌اند. برای نمونه یکی از مشارکت‌کنندگان می‌گوید:

«... دولت مخصوصاً رو بعضی از اقلام می‌خواد به هر نحوی عمده یارانه رو به بخش تولیدکننده کشاورزی نده ... سعی می‌کنن قسمت واردات رو به هر نحوی انجام بدن چون بازار سودش رو می‌خوره، وارد کننده‌ها سودش رو می‌خورن، دولتی‌ها هم پورسانتشون رو می‌گیرن ولی خرید از کشاورز داخلی هیچ سودی برای دولت نداره و فقط برای دلال‌ها داره. دولت می‌خواد که نان و یه محصولاتی که براش مهمه ارزون باشه دیگه هر اتفاقی برا ملت بیافته مهم نیست ... الان هم کسانی که کالاهای استراتژیک تولید نمی‌کنن می‌تونن سود ببرن. دولت اصلاً نمی‌ذاره قیمت بره بالا متوجه نیست که از تولید کننده داخلی بخره یارانه رو بده یا به مصرف کننده یا تولید کننده. علت هم برمی‌گرده به دینمون چون اسلام سودش تو تجارت به ... قوانینش به نفع تجاره، عملاً تو کشورهای اسلامی تجار حرف اول رو می‌زنن مثل آمریک و اروپا نیست که حرف اول رو کشاورز میزنه یا صنعت گر. تو ایران رابطه بازار با روحانیت خویه بنابراین کشور هم که ۳۵ سال در دست دین سعی می‌کنن منافع بازار و واسطه رو حفظ بکنن و هر چی شعار میدن در مورد تولید و تولید کننده دروغه»

نمونه مهم دیگر از «سیاست‌گذاری‌های غلط بخش کشاورزی» «اعطای مجوزهای کارشناسی نشده به حفر چاه» یا «صدور

۱۶. آب مجازی «virtual water» میزان آبی است که یک کالا و یا یک فرآورده کشاورزی در فرآیند تولید مصرف می‌کند تا به مرحله تکامل برسد و مقدار آن معادل جمع کل آب مصرفی در مراحل مختلف زنجیره تولید از لحظه شروع تا پایان است.



قوانین بخشودگی در حفر چاه‌های غیرمجاز» است که امید به تعمیم بخشودگی چاه‌های فاقد مجوز را افزایش داده است. این موضوع در گفته‌های دو نفر از کشاورزانی که با آن‌ها مصاحبه انجام شده است، به وضوح دیده می‌شود.

«...تو چند سال گذشته به خاطر سیاست‌های غلط بعد از انقلاب چقدر چاه بدون مجوز حفر شده ... کسانی که وابسته بودن تو نقاط مختلف ایران تو دشت‌ها و اراضی ملی چاه حفر می‌کردن یه بار مجلس بین سال‌های ۶۰ تا ۷۰ اعلام کرد که خب هر کی چاه حفر کرده قبل از سال ۶۳ تا حالا بهش پروانه می‌دیم و طوری نیست حالا به بعد دوباره برخورد می‌کنیم و دهه ۷۰ دوباره گفتن نه چون بعضی‌هاشون نماینده‌های مجلسن و دولتی‌ها ... تا حالا ۵ بار این کارو مجلس کرده... خب بعضی از کشاورزها هم که تو بعضی از شهرها بودن این قانون شاملشون می‌شد فوری چاه می‌کندن و می‌رفتن می‌گفتن ما این رو ده یا یازده سال پیش کردیم که تو منطقه ممنوعه چقدر چاه غیر قانونی هست و قنات‌ها خشکیده درسته نزولات کم شده ولی اگه این چاه‌های غیر قانونی نبود قنات‌ها آب داشت ...».

مفهوم دیگر «حکمرانی ناپایدار منابع آبی» است که به طور مستقیم به مدیریت منابع آب می‌پردازد و به وجود سیستم آبیاری غرقابی که هنوز در برخی مناطق استان رایج است، یا عدم بهینه‌سازی مسیر آب‌های سطحی که کم‌هزینه‌ترین طرح‌هاست، اشاره دارد تا طرح‌های اساسی مانند فقدان آبخیزداری مصنوعی در مناطقی که منبع آبی جهت تغذیه سفره‌های زیرزمینی وجود ندارد. همچنین به انتقاد از طرح‌های عمران آبی کلان مانند نادیده گرفتن حقایق حاشیه و پایاب زاینده‌رود و احداث سد و انتقال آب بین حوضه‌ای توجه شده است که از نظر برخی مشارکت‌کنندگان نتوانسته مدیریت پایدار منابع آبی را به همراه داشته باشد.

«آب رو از اینجا طرف یزد، کرمان، پر خوار اصفهان حتی پایین‌تر به‌سختی تا قم توسط لوله بردن قبلاً طبیعت طوری بود اونجا که آب نبود احتیاجی هم نبود. به همین دلیل به طور طبیعی بار اومده بودن. اونجا که آب بود بیشتر لازم بود اونجا که آب نبود مخارج زندگیشون از کشاورزی تأمین نمی‌شد مثل یزد از اول طفولیت بار اومده بودن برا دامداری. آب دامداری رو داشتن ولی اونام حالا اومدن یه سرمایه‌گذاری‌هایی کردن و یه کارایی کردن حالا به آب احتیاج دارن...»

گفتنی است در حالی که از نگاه برخی مشارکت‌کنندگان، مورد اخیر یکی از علل ناپایدار منابع آبی است؛ از نگاه برخی دیگر از مشارکت‌کنندگان «انتقال آب بین حوضه‌ای» یکی از راهبردهای الزامی برای برخی مناطق است که انتظار می‌رود دولت در این زمینه دست به کار شود.

«طرح‌های عمران آبی نامتناسب با اقلیم منطقه» می‌تواند به عنوان یکی از مفاهیم ذیل «حکمرانی ناپایدار منابع آبی» باشد

که کلیه طرح‌های عمران آبی که با هدف مدیریت منابع آبی اجرا شده‌اند، را در برمی‌گیرد که از نظر مشارکت‌کنندگان به دلیل عدم تناسب آن‌ها با اقلیم منطقه‌ای که طرح در آن اجرا شده است و با افق دیدی کوتاه خود موجبات بهره‌برداری‌های بیش از حد و نابجا شده‌اند و منطقه را با بحران آبی مواجه ساخته‌اند. برای نمونه از نظر اغلب مشارکت‌کنندگان طرح آبیاری بارانی به‌رغم اینکه در سال‌های گذشته به عنوان یک استراتژی برای مصرف بهینه آب معرفی میشد و توسط اداره جهاد کشاورزی تشویق و با حمایت آن‌ها اجرا شده، ولی به دلیل شدت تبخیر زیاد و ورزش باد ناشی از اقلیم خشک و نیمه‌خشک منطقه از نظر آن‌ها موجبات هدر رفت آب فراوانی شده است و تنها توانسته سطح زیر کشت را افزایش دهد که هردو مورد جای پای اکولوژیکی کشاورزان در مناطق تحت اجرا را افزایش داده و خالی شدن سفره‌های زیرزمینی یکی از عواقب جبران‌ناپذیر آن است. نمونه‌هایی از گفته‌های مشارکت‌کنندگان در مورد دیگر طرح‌ها عبارت‌اند از:

«...طرح‌های اشتباهی را اجرا کردن مثلاً از وقتی که اومدن باروری ابرها رو اجرا کردن ...دارن عملاً چندتا استان رو با این بارور کردن ابرها نابود می‌کنن»

«از وقتی سد زاینده‌رود زدن، یک سفره بزرگی پهن کردن و از همه طرف نشستن سرش و بارگذاری‌های زیاد باعث این وضعیت شد.»

دو مسئله دیگر، «طرح‌های عمران آبی تحریم زده» و «طرح‌های عمران آبی فسادزده» است. «طرح‌های عمران آبی تحریم زده» به طرح‌های عمران آبی که تحریم‌های بین‌المللی سال‌های اخیر اقتصاد ایران بر آن‌ها نیز تأثیر گذاشته است و آن‌ها را با فقدان اعتبار مالی برای اجرا روبرو کرده است و کشاورزان آن را به عنوان یکی از دلایل بحران آبی برمی‌شمارند، اشاره دارد. «طرح‌های عمران آبی فسادزده» به فساد مالی و اداری موجود در ساخت اداری نامناسب ایران دلالت دارد که به طور مستقیم و غیرمستقیم بر مدیریت منابع آبی تأثیر گذاشته است و اجرای طرح‌های عمران آبی و یا طرح‌های مرتبط در بخش کشاورزی را با مانع مواجه ساخته است.

«۱۲ سال پیش یه سری طرح گذاشتن برای آبخیزداری و سد بزمن و یه سری لوله آوردن ولی چون صاحب نداره، کسی رو نداره نه نماینده نه... چند روز پیش که رفتم دیدم لوله‌کشی نشده ولی کپه لوله‌ها که اونجا ریخته شده بود کم شده بود پیداس که لوله‌ها رو هم بردن فروختن ...»

«اون روز تو هر منطقه‌ای یه خان بود الآن تو هر منطقه‌ای صد تا خان هست اگه اون روز اونا گاهی به مردم سخت می‌گرفتن گاهی هم کمک می‌کردن اینا امروز فقط کمک می‌خوان!!»

مسئله دیگر در این زمینه، «حکمرانی پوپولیستی آب» است

## ب: کشاورزی خودمدار یا خودمحور

مقوله «کشاورزی خودمدار» به عنوان زیر مقوله «پدیده‌ای چند علیتی» با هدف پوشش دادن مفاهیمی است که به نقش خود کشاورزان در رخ نمود پدیده خشکسالی اشاره دارد. این مفهوم نوعی خود انتقادی یا بازاندیشی جامعه کشاورزی درباره خود است که کنش معطوف به خود را نشانه گرفته و علت برداشت‌های بی‌رویه و خارج از قانون را فقدان جهت‌گیری جمع‌گرا می‌داند و شامل مفاهیمی مانند «مصرف بی‌محابا»، «کشاورزی سودا گرا»، «کشاورزی ناکشاورزان» و «کشاورزی تفریحی» است. خودمحوری و خودمداری وجه اشتراک این مفاهیم است. خودمداری طبق تعریف قاضی مرادی (۲۰۰۸:۲۸) گرایشی است که انسان طبق آن به زندگی در محدوده رفع نیازها و تحقق منافع و مصالح شخصی و خصوصی بی‌واسطه آنی و فوری سوق پیدا می‌کند. شخصی و خصوصی بودن، از یک سو معرف جدایی از نیازها و منافع اجتماعی و عمومی است و از سوی دیگر تلاش و تقلا در حوزه فعالیت شخصی و خصوصی زندگی را می‌نمایاند. رابرت بلا (۱۹۸۵) با تفکیک فردگرایی منفعت محور<sup>۱۷</sup> از فردگرایی دلالت بخش این مفهوم را این گونه می‌رساند که در فردگرایی منفعت محور یک زندگی منحصرأ اختصاص یافته به موفقیت حرفه‌ای و دارایی مادی مطرح می‌شود و رشد و پیشرفت اقتصادی مفاهیم کلیدی است در حالی که فردگرایی دلالت بخش با ویژگی‌های استقلال و ابتکار که مبتنی بر آزادی برای خود است مشخص می‌شود و مفهوم کلیدی آن تمایز است.

در مفهوم «مصرف بی‌محابا» برداشت بی‌رویه، کلیدی‌ترین کد است که در دل مفاهیم دیگر نیز وجود دارد؛ ولی کدهای دیگر دلایل و انواع گونه‌های برداشت بی‌رویه را توضیح می‌دهند و همگی نیز در گرایشات فردگرایی اشتراک مفهومی دارند. برای نمونه در رقابت بی‌رحمانه در منابع مشترک دلیل این برداشت‌های بی‌رویه بهره‌مندی افراد از منابع جمعی شناخته شده است.

نمونه‌های از صحبت‌های مشارکت‌کنندگان برای هر کد از این قرار است.

فقدان حس مشارکت: «ما خودمون باعث این مشکل شدیم برا اینکه هر ۵۰-۱۰۰ متری یه چاه زدیم. نکردیم مثلاً ده یا پنج نفر بشیم یه چاه عمیق داشته باشیم هزار متر فاصله داشته باشه...»

شخصی کردن چاه‌ها: «باید یکی با چهار هکتار زمین یه چاه شخصی داشته باشه و هر جور دلش خواست آب برداشت کنه... یه چاه شخصی مال ۱۰۰ هکتار زمینه که بتونه با آبیاری قطره‌ای آبیاری کنه»

آبیاری فراتر از نیاز محصول: «این یه چیزیه که از مغز برخی

که به روش سیاسی سیاستمداران و دولت‌مردان دلالت دارد که از نظر مشارکت‌کنندگان در مورد مشکل تأمین آب اغلب با توسل به وعده‌های کلی و مبهم سعی در نشان دادن طرفداری از حقوق و خواسته‌های عامه مردم (در اینجا مشخصاً کشاورزان) دارند، ولی هرگز نخواستند یا نتوانستند مطالبات آن‌ها را تأمین کنند و از نظر آن‌ها این روش تظاهر به احقاق حق و پیگیری خواسته‌های کشاورزان به مرور موجب شده کشاورزان از پیگیری مطالبات خود در خصوص مشکل آب صرف‌نظر کنند. دو نفر از کشاورزان در این زمینه چنین می‌گویند:

«همیشه وعده و وعید بهمون می‌دن که حقایقه ما را بهمون برمی‌گردونن اما عملی نشد... فقط هی ما رو دست به سر کردن... حالا دیگه هیچ کاری از ما بر نمیداد»

«با بستن آب زاینده‌رود کم‌کم چاه‌های ما خشکید. خودشونم بلدن چطور با مردم تا کنند. جوری آب بستن که کسی صدایش در نیاد. آروم آروم یه دوره‌ای کم می‌بستن بعد یخورده مدتش زیادتر شد بعد هی طولانی‌تر تا به وقت دیگه بستن، دیگه کسی نفهمید چی شد...»

مسئله دیگر، «نظارت‌های ناکارآمد» است. از نظر مشارکت‌کنندگان علاوه بر اینکه تاکنون در برخی مناطق استان نظارت دقیقی بر توزیع و مصرف آب صورت نگرفته است، نظارت‌هایی که در برخی مناطق انجام شده است به دلیل نامتوازن و ناهماهنگ بودن نتوانسته عدالت در توزیع آب و بهره‌برداری از آن را ایجاد نماید. برای نمونه:

«مناطق بالادست آب دستکاری می‌کنن آب تو کانال‌های خودشان می‌کنن به قول ما آب می‌دزدند، مثل قدیم میراب که نداریم، اداره آبیاری میگه ما آب می‌بندیم خودمان آب تقسیم می‌کنیم. نمی‌تونند...»

مفهوم بعدی «گسترش فراتر از ظرفیت» است. برداشت آب فراتر از ظرفیت اکولوژیکی منطقه چه در حوضه آبریز زاینده‌رود، چه در دیگر مناطق استان به نام توسعه در بخش کشاورزی یا صنعت که همگی مبتنی بر عقلانیت ابزاری است، یکی از دیگر دلایل بحران آبی منطقه شناخته شده است. از نظر مشارکت‌کنندگان:

«...درسته خشکسالی بوده اما اصل قضیه سوء مدیریتیه که آمدن توسعه خارج از ظرفیت استان انجام دادند؛ اوایل آب بود... هی برداشت، هی توسعه، این ما رو به این وضع رسوند» یا «... خیلی لوله پاش گذاشتن، هر دره‌ای میری پمپ گذاشتن دارن آب می‌کشن برای همه چی... خب معلومه اینطوری میشه»

مفاهیم «بی‌توجهی به دانش بومی» و «بی‌توجهی به ارزش منحصر به فرد آب» دو مفهوم نهایی برای مقوله «حکمرانی ناکارآمد آب» هستند.

17. utilitarian individualism

کشاورزها بیرون نمیره فکر می‌کنند وقتی آب بدی محصول بیشتری در میاری»

مسئله نداشتن غافل (بی مسئله گان غافل): «حتی هنوز افرادی که مشکل آب ندارند نیز به خود نیامده‌اند.»

عدم همکاری کشاورزان در آزادسازی مسیر کانال‌کشی و مواردی از این دست نیز در فقدان حس مشارکت خلاصه شده‌اند. نکته مهم دیگر آنکه برداشت بی‌رویه را نمی‌توان تنها به گردن کشاورز انداخت در موارد بسیاری عامل این برداشت نهاد یا ارگان‌های حکومتی یا شبه‌دولتی بوده است که از زبان خود کشاورزان مطرح شد.

«کشاورزی سوداگریانه» یا «کشاورزی شبه‌سرمایه‌داری» عنوان مقوله دیگر تحت مقوله عمده «کشاورزی فردگرا» است. اشاره به کشاورزانی دارد که به‌رغم آگاهی کامل از بحران آبی به کشت محصولات با نیاز آبی بالا (پیاز) و البته صرفه اقتصادی بالا روی آورده‌اند؛ درحالی‌که کشت غالب در گذشته محصولات با نیاز آبی کمتری بوده است. این افراد به شدت از سوی دیگر کشاورزان منطقه مورد انتقاد بودند، ولی این انتقادها را نمی‌پذیرند و در مصاحبه با آن‌ها نیز مشخص شد که سعی در توجیه عمل خود دارند و حتی سعی در انکار واقعیت دارند و تلاش می‌کنند منتقدان را قانع کنند که محصول با نیاز آبی بالا، نیاز کمی به آب دارد. سودآوری زیاد تنها دلیل آن‌هاست که حتی با اجاره زمین‌های دیگران در حال گسترش دامنه کشت خود در منطقه و بهره‌برداری سودجویانه از شرایط بحرانی موجود هستند. گفتنی است که در مصاحبه همچنین مشخص شد این کشاورزان در حال انتقال سرمایه خود از بخش کشاورزی به دیگر بخش‌ها نیز بوده و برنامه آتی بلندمدت برای فعالیت در عرصه کشاورزی ندارند. از این رو مفهوم «کشاورزی سرمایه‌داری» مارکس که به کشاورزی اشاره دارد که در آن کسب سود در حداقل زمان ممکن بر انسان و خاک اولویت پیدا می‌کند (Hanigan, 2013:2) برای این مقولات در نظر گرفته شد، ولی از آنجایی که سخن از نظام سرمایه‌داری در نظام اقتصادی- اجتماعی ایران خالی از اشکال نیست. به نظر می‌رسد «کشاورزی سوداگریانه» یا حداقل «کشاورزی شبه‌سرمایه‌داری» در این بستر اقتصادی- اجتماعی بهتر مفهوم را می‌رساند. در مصاحبه‌های دیگر کدهای مرتبط دیگری مانند کشاورزی عقلانی معطوف به هدف، سودگرایی در فروش آب اضافی و بهره‌برداری رقابتی به دست آمد که فضای مفهومی این مقوله تکمیل شد. در مواردی نیز مشارکت‌کننده‌ها دلیل این سوداگریانه بودن را نیز بیان کردند که اغلب مصرف‌گرایی، رشد تجمل‌گرایی و چشم و هم‌چشمی‌ها را عامل آن می‌دانند.

نمونه‌هایی از سخنان مشارکت‌کنندگان که این ادعاها را تکمیل کردند:

«...اگه من بخوام کم بکارم همسایه بغل دستم زیاد می‌کاره

پس من که کم کاشتم ضرر کردم اگه من آب مصرف نکنم اون مصرفش می‌کنه...»

«کشاورزی ناکشاورزان» به عنوان یکی از مفاهیم تشکیل دهنده مقوله «کشاورزی خودمدار» به کشاورزی آن دسته از کشاورزانی اشاره دارد که کشاورزی پیشه اصلی آن‌ها نیست، بلکه در مشاغل دیگر مشغول به فعالیت‌اند، اما هر سال به تعداد نامشخصی وارد این بخش می‌شوند. همچنین به دلیل برخورداری از سرمایه اقتصادی یا اجتماعی خارج از بخش کشاورزی توان ریسک و رقابت بیشتری در مقایسه با کشاورزان باتجربه و متمرکز در این بخش را دارند و به دلیل آن که امکان پیش‌بینی تعداد آن‌ها و نوع کنششان در هر سال زراعی وجود ندارد، علاوه بر اینکه آشفتگی بازار را تشدید می‌کنند، به دلیل عدم تعلق به این حوزه کاری و یا گاهی عدم تجربه لازم، بهره‌برداری‌شان از منابع آبی غیرمسئولانه است.

«طرف کشاورز نبوده شغل دیگه داشته، تجربه نداره، ... فقط هم نگاهش به بازاره، مثل کشاورز ریشه‌ای نگاه نمی‌کنه، به زیر بنا نگاه نمی‌کنه...» یا «...دیگه کشاورز، کشاورز نیست؛ سرمایه‌دار کشاورزه، بنگاه داره یا کارخونه داره کشاورزه، میره چندجا می‌کاره حالا اگه یکیش هم نشد اون توانش رو داره که بره سر بقیه. مصرفش (منظور بازار فروش است) که می‌خواد ببره تو بازار دستش بازتره... کشاورزی‌های عمده‌ای مون همش ماله اون افراده. وگرنه کشاورزی که می‌خواد بره ۱۰۰ یا ۲۰۰ جریب بکاره او نمی‌تونه کم و زیاد کنه یه روال عادی هم داره که پیدااست اما غیر کشاورز که اومد تو بازار نمی‌شه حساب کنی دیگه ارزیابی نمی‌شه بکنی چون او هم توان مالیش رو داره هم تعدادش معلوم نیست.»

اجاره‌کاران چند مکانی، اجاره‌کارانی هستند که مالکیت زمین زراعی ندارند ولی در یک سال زراعی در مناطق مختلف کشور کشت‌های متفاوت یا یکسانی را انجام می‌دهند و از نظر مشارکت‌کنندگان عدم تعلق این‌گونه افراد به آب و زمین منطقه، بهره‌برداری ناپایداری را بر اکوسیستم منطقه تحمیل می‌کند. یکی از آن‌ها می‌گوید: «زمین از خودم ندارم ولی تو ۳-۴ منطقه کشور کشت و کار با سطح کشت بالای اجاره‌ای دارم. اگه مثلاً در سال یه دوتا کشتم بازار نداشته باشه و ضرر بدم یا حتی کامل امحاش کنم ولی یه دوتاشو به بازار بخوره و بخن برام بد نمیشه.»

«کشاورزی تفریحی» مفهوم دیگر در مقوله «کشاورزی فردگرا» به مواردی اشاره دارد که با تغییر کاربری زمینه‌های کشاورزی به رشد قارچ‌گونه مکان‌های تفریحی خصوصی انجامیده است و اصطلاحاً به آن‌ها «زمین‌خواری» نیز گفته می‌شود. اغلب به دلیل صراحت قانون در مورد غیرقانونی بودن آن و در برخی مناطق نظارت ارگان‌های مربوطه با استتار حفر چاه‌های غیرقانونی یا فعالیت‌های مخفیانه همراه است. برای نمونه یکی از

مشارکت‌کنندگان بیان می‌کرد:

«... برای تفریح‌شون رفتن به قطعه زمین گرفتن توش به چاهی حفر کردن و دلشون هم نسوخته که این آب چطوری میاد بالا و آینده شون چی ... تو مزرعه‌ها شنبه و یکشنبه هر کس نوبت آبش باشه مشکل داره، بخاطر اینکه چاه‌های غیرمجاز که تو مادر چاه قنات حفر شده دو روز تعطیلی میان تو باغا آب و می‌کنن هدر میدن... حتی شناور گذاشته روی چاه حتی روش به مرغداری چیزی درست کرده ...».

### ج: تغییرات اقلیمی

حدود نیمی از مشارکت‌کنندگان یکی دیگر از علل مطرح شده برای رخنمود پدیده خشکسالی را ناشی از تغییرات اقلیمی دانسته یا در مفاهیم دیگری همچون گرم شدن زمین، تغییر فصول و ورزش بادهای گرم آن را بیان می‌کردند. مشارکت‌کنندگانی که صریح و آشکار به این علت اشاره داشتند، اغلب از صحبت‌هایشان مشخص بود که از رسانه‌ها بیشتر در این زمینه اطلاعات کسب کرده‌اند یا از تحصیلات بالایی برخوردار بودند و یا کسانی بودند که ارتباطات اجتماعی بیشتری با جامعه علمی داشتند. این افراد عنوان می‌کردند که این پدیده از نظر علمی اثبات شده است و آن‌ها در شرایط محیطی اخیر آن را به طور ملموس احساس می‌کنند. بدین ترتیب به نظر می‌رسید شناخت نسبتاً کاملی از موضوع داشتند، عللی نیز برای آن برمی‌شمردند و همچنین راهبردهایی برای آن در نظر داشتند.

«... به خبری که به گوش آدم می‌رسه ممکنه از چند منبع باشه به سریش دهان به دهان می‌شه ... این تغییراتم جز همون هاست البته خود من تو اینترنت خوندم و دوست‌هایی دارم با کشورهای دیگه ارتباط دارن... از اونا شنیدم که خیلی جدی و علمی صحبت می‌کنن... علمی اثبات کردن که به همین چیز هست چیزی نیست که شایعه باشه».

برخی دیگر نیز با استناد به شنیده‌ها و گفته‌های دیگران با لحنی نامطمئن و غیر شفاف در حالی که اکثراً به نداشتن اطلاعات کامل در این زمینه اذعان می‌کردند، ولی تا حدودی به این علت اعتقاد داشتند. اغلب آن‌ها به آن اشاره می‌کردند، ولی کمتر کسی نظر قطعی خود را بیان می‌کرد و اکثراً بیان می‌کردند که این بحث را از زبان دیگران شنیده‌اند و جملاتی مانند «کشاورز میگن» «والا نمیدونم میگن» بسیار از زبان مصاحبه‌شونده‌ها شنیده می‌شد؛ به گونه‌ای که از لحن آن‌ها برداشت می‌شد که نمی‌خواهند خود مسئولیت مباحث را به عهده بگیرند، ولی نمی‌توانند از آن هم صرف‌نظر کنند. البته برخی بیانات ناقصی هم داشتند برای نمونه فردی در توضیح علت خشکسالی به کمبود بارندگی در سال‌های اخیر و گرم شدن کره زمین اشاره می‌کرد و در ادامه علت گرم شدن کره زمین را بارندگی کم در سال‌های اخیر می‌دانست. عده معدودی نیز به جهل نسبت به علل طبیعی پدیده اذعان

می‌کردند یا از توضیحات آن‌ها مشخص می‌شد از دلایل علمی هیچ آگاهی ندارند.

### د: علل تقدیر گرایانه یا ماوراء طبیعی

در سخنان اغلب مشارکت‌کنندگان علاوه بر علل مذکور عللی ذکر می‌شد که تحت مقوله «علل ماوراء طبیعی (تئولوژیکی و متافیزیکی)» گرد آمدند. این مقوله به کلیه مواردی اشاره دارد که افراد آن‌ها را منتسب به خدا می‌دانند که یا ناشی از اراده الهی است یا قهر الهی. در مورد اول خواست الهی و مواردی از قبیل امتحان الهی قرار دارد و در مورد دوم، قهر الهی یا به دلیل گناه بشر است یا به دلیل ناسپاسی بشر که مورد آخر نیز مصداقی از گناه است. ترک صلح‌رحم، عدم پرداخت خمس و زکات، محروم‌سازی دیگر موجودات از آب، سکوت در برابر حکمرانان ظالم انواع گناه‌هایی هستند که از دید مشارکت‌کنندگان، انسان با ارتکاب به آن‌ها زمینه را برای بروز حوادث طبیعی به‌خصوص خشکسالی ایجاد می‌کند و اغلب این باور را همراه با اشاره به حدیثی منتسب به امامان شیعه یا آیه‌ای از قرآن بیان می‌کردند. مواردی از این گفته‌ها از این قرار است:

«... همه علت‌ها را گفتم ولی اما ما به چیز نمی‌تونیم ازش بگذریم، تو خود قرآن هم خدا می‌فرماید وقتی کفران نعمت زیاد میشه و معصیت زیاد میشه این‌ها تبدیل به تنگدستی میشه، همیشه هم اینطور بوده اما الآن به سری مسائل دیگه ام مزید بر علت شده و خشکسالی شده...» «... فرق نمی‌کنه هر منطقه‌ای به آفتی داره بسته به آن جامعه آفت به اون جامعه میاد؛ در فلان جا سیل میاد، سونامی میاد، زلزله میاد... مردم افتادن به جون هم این‌ها تبعات رفتار مردم... مردم به حق خود قانع نبودن، زیاده‌خواهی‌ها، ظلم گسترده‌ها، مقابله نکردن با ظلم...»

### بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر به تحلیل جامعه‌شناختی پدیده خشکسالی از منظر کشاورزان استان اصفهان در رویکردی تفسیری-برساختی پرداخت. نتایج کلی پژوهش حاکی از آن است که کشاورزان قبل از هر چیز خشکسالی را به عنوان یک پدیده چندلایه تلقی می‌کنند که علل مختلفی دارد. به طور کلی، کشاورزان ۴ عامل اصلی را به عنوان علل پدیده خشکسالی بیان نموده‌اند: «حکمرانی ناکارآمد آب»، «کشاورزی خودمدار»، «تغییرات اقلیمی»، «علل تقدیر گرایانه».

همان‌طور که یافته‌های پژوهش نشان داد، حکمرانی ناکارآمد آب یکی از مسائل اصلی مرتبط با پدیده خشکسالی از دیدگاه کشاورزان است. حکمرانی آب عبارت از نظام‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و اداری است که به طور مستقیم و غیرمستقیم بر بهره‌برداری، توسعه و مدیریت منابع آب تأثیر گذاشته و بر ارائه خدمات آب در سطوح مختلف جامعه مؤثرند (Iranian Water Pol-



را به دنبال دارد. این مسئله در تاریخ کشاورزی ایران چندان سابقه نداشته است و نوعی از فرهنگ یاریگری (Farhadi, 1994) تا حدودی در ساختار کشاورزی رواج داشته است. با رشد شهرنشینی و مدرنیزاسیون در بخش کشاورزی، این فرهنگ هم تحت تأثیر قرار گرفته است. فرهادی (۱۹۹۴) معتقد است که مدرنیزاسیون و شهرنشینی، فرهنگ یاریگری را تضعیف نموده است. همین مسئله را می‌توان عاملی در ترویج کشاورزی خودمدار قلمداد نمود. این مسئله، یعنی کشاورزی خودمدار با در نظر نگرفتن محدودیت‌های اکولوژیکی از جمله کمبود منابع آبی در بخش کشاورزی، بخشی از مسئله پژوهش را تبیین می‌کند. در واقع، وقتی از حکمرانی ناکارآمد آب صحبت می‌کنیم، ساختار را مدنظر قرار می‌دهیم و وقتی از کشاورزی خودمدار صحبت می‌کنیم، کنش مدنظر است. تعامل این دو، یعنی ساختار (حکمرانی ناکارآمد آب) و کنش (کشاورزی خودمدار) برای تبیین مسئله ضروری است که در دیاگرام نظری به تصویر کشیده شده است.

مسئله دیگر، تغییرات اقلیمی است که نمود اصلی آن در کاهش بارندگی و به طور کلی کاهش نزولات جوی است. مسئله اصلی در این جا این است که تغییرات اقلیمی به عنوان یک «واقعیت خارجی» وجود دارد و بر هستی کشاورزان تحمیل می‌شود، اما تفسیر خود کشاورزان هم از این مسئله دارای اهمیت است. در واقع، بسیاری از کشاورزان آگاهی و شناخت چندانی از مسئله تغییرات اقلیمی ندارند و همین امر، سازگاری و مواجهه آنان با پدیده خشکسالی را با مشکل مواجه نموده است. این امر که به کنش کشاورزان برمی‌گردد دارای یک بعد ساختاری هم است که به اطلاع‌رسانی نظام رسانه‌ای برمی‌گردد. در واقع، بیشتر کشاورزان اطلاعات و دانش خودشان از تغییرات اقلیمی را از رسانه‌های ارتباطی دریافت می‌کنند و عدم آگاهی و شناخت کشاورزان از تغییرات اقلیمی و به‌ویژه خشکسالی بیانگر این است که نظام رسانه‌ای به عنوان یک ساختار در این زمینه چندان موفق عمل نکرده است. هرچند کشاورزانی که از رسانه‌های ارتباطی اطلاع‌رسانی دریافت کرده‌اند، نسبت به آن‌هایی که از رسانه‌های ارتباطی استفاده نکرده‌اند، شناخت بهتری از تغییرات اقلیمی دارند و بهتر می‌توانند با آن خود را سازگار کنند، اما عدم اطلاع‌رسانی به کشاورزان در زمینه پدیده تغییرات اقلیمی و پیامدهای آن در بخش کشاورزی، یک ضعف شدید برای نظام ارتباطی و رسانه‌ای به عنوان یک ساختار است.

در نهایت، مسئله تقدیرباوری کشاورزان در زمینه کشاورزی مطرح است. در واقع، برخی از کشاورزان در تفسیر پدیده خشکسالی بر علل تفولوژیکی و متافیزیکی تأکید دارند. این مسئله را می‌توان نشأت گرفته از ساختار ذهنی کشاورزان تلقی نمود که در بستر و زمین‌های مذهبی رشد نموده‌اند و طبیعی است که کنش و تجربه‌های زیسته خودشان (در اینجا خشکسالی و تغییرات اقلیمی) را در ارتباط با بستر رخداد آن‌ها (ساختار ذهنی/

icy Research Institute, 2014). اهمیت حکمرانی آب در پژوهش حاضر از این جنبه حائز اهمیت است که بخش کشاورزی با حدود ۹۰ درصد، بزرگ‌ترین مصرف‌کننده منابع آب کشور است (Mahab Ghodss consulting engineering co, 2014). بر مبنای یافته‌های پژوهش حاضر، مسائلی همچون مدیریت ناکارآمد منابع آبی، سیاست‌گذاری‌های غلط به‌ویژه در بخش کشاورزی، طرح‌های عمرانی ناکارآمد و نظارت‌های ناکارآمد منجر به وقوع حکمرانی ناکارآمد آب در بخش کشاورزی شده‌اند. این امر در راستای دیدگاه برخی از پژوهشگران اجتماعی حوزه حکمرانی آب است. مدنی (۲۰۱۴) معتقد است که ساختار نامناسب حکمرانی آب، تعدد ذیمدخلان، مدیریت ناهماهنگ، ضعف سیاسی سازمان حفاظت از محیط‌زیست و فقدان نگرش درازمدت باعث اجرایی شدن راه‌حل‌های غیر کارشناسانه بوده است که حاصل آن چیزی جز نابودی منابع باارزش آبی و زیست‌محیطی نبوده است. وی راه‌حل بحران حکمرانی ناکارآمد آب در ایران و به‌ویژه بخش کشاورزی را در توانمندسازی کشاورزان، افزایش بهره‌وری کشاورزی، کاهش سطوح زیرکشت، تغییر الگوی کشت و به طور کلی کوچک نمودن بخش کشاورزی می‌داند. فاضلی و فتاحی (۲۰۱۶) همزمان که بر نقش سیاست و قدرت در بروز حکمرانی ناکارآمد آب تأکید دارند، بر این باور هستند که راه‌حل‌های جایگزین از قبیل اصلاح الگوی مصرف از طریق اصلاح قواعد شکل‌دهنده به رفتار مصرف‌کنندگان، تولیدکنندگان و حکمرانان آب، آسیب‌شناسی و کارآمدسازی سیستم‌های حکمرانی آب در سطوح ملی و محلی، اصلاح الگوی تغذیه، اصلاح الگوی کشت، کنترل جمعیت با توجه به توان اکولوژیک سرزمین، تغییر محور توسعه در جوامع به محورهایی با مصرف کمتر آب از قبیل تغییر محور توسعه از کشاورزی به توریسم و گردشگری باید در دستور کار قرار بگیرد. این راه‌حل‌های جایگزین اگرچه پیچیدگی‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی بیشتری نسبت به راه‌حل‌های فناورانه و سازه‌ای دارند، اما دارای تبعات و هزینه‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و محیط‌زیستی کمتری هستند و پایداری آن‌ها بیشتر است. قانع‌راد (۲۰۱۷) با تأکید بر حکمرانی ناکارآمد آب از سیاسی شدن مسئله آب به‌ویژه در بخش کشاورزی انتقاد می‌کند و معتقد است که برای حل مسئله آب نیازمند سرمایه اجتماعی چندگانه هستیم تا ذی‌نفعان مختلف در مسئله آب را به یکدیگر پیوند بزنند. خانیکی (۲۰۱۷) در همین راستا بر درگیر کردن جامعه در حل بحران حکمرانی ناکارآمد آب تأکید دارد.

علاوه بر حکمرانی ناکارآمد منابع آبی، رشد کشاورزی خودمدار، مسئله‌ای دیگر است. در کشاورزی خودمدار، آنچه اهمیت بنیادی دارد، این است که هر کشاورز به دنبال سود و منافع شخصی خودش است و این خودمداری و خودمحوری وقتی در زمینه منابع آبی در کشاورزی و شیوه بهره‌برداری و بهره‌وری کشاورزی اعمال شود، نوعی فردی شدن آب و کشاورزی از یک طرف و فقدان جهت‌گیری‌های جمعی در بخش کشاورزی از طرف دیگر



علل تئولوژیکی) قرار بدهند. این مسئله در راستای دیدگاه برگز و لاکمن (۱۹۹۶) است که دین را به عنوان عامل برساخت حقیقی ساختارهای محدود معانی قلمداد می‌کنند. این ساختارهای محدود معانی را می‌توان در تعامل با ساختارهای ذهنی نشأت گرفته از بستر و بافت دینی جامعه کشاورزی قرار داد. این ساختارهای محدود معانی سبب می‌شوند که توجه کشاورزان از واقعیت زندگی روزمره منحرف شده و وقوع خشکسالی و تغییرات اقلیمی را به عنوان یک واقعیت در حال وقوع، ناشی از عوامل متافیزیکی و تئولوژیکی بدانند.

به طور کلی این عوامل در ارتباط تنگاتنگ با یکدیگر، در نگاه کشاورزان، پدیده خشکسالی را شکل می‌دهند. در واقع، می‌توان به این نکته اشاره نمود که خشکسالی اساساً پدیده‌های برساخت‌گرایانه است و بر مبنای خوانش، تفسیر و درک کشاورزان از آن بهتر می‌توان آن را تحلیل نمود. البته همانطور که مشخص است، این به معنای نفی وجود عینی خشکسالی نیست، بلکه بدین معنا است که خشکسالی به عنوان یک پدیده اجتماعی دارای فرمی برساختی است که دارای یک وجود عینی است. در واقع، فراتر از عینیت خشکسالی، آن چه اهمیت دارد، تفسیر خود کشاورزان به عنوان کنشگران اجتماعی از وضعیت خشکسالی است. نگاه برساخت‌گرایانه به خشکسالی که در پژوهش حاضر مدنظر قرار گرفت، می‌تواند به شناخت و درک بهتر پدیده خشکسالی کمک کند و در سطحی کلاتر به دلیل این که با جامعه کشاورزی و تفسیرها و خوانش‌های آن‌ها به طور مستقیم سروکار دارد، می‌تواند به سیاست‌گذاری‌های مرتبط با خشکسالی با لحاظ نمودن این نکته که خشکسالی و شیوه مواجهه با آن یک امر اجتماعی و بومی است، کمک نماید.

#### تشکر و قدردانی

این مقاله هیچ‌گونه حامی مالی نداشته است.

## References

- Azizi-Khalkheili, T., & Zamani, Gh. H. (2014). [Adjustment with Climate Change: Application of Grounded Theory(Persian)]. *Applied Sociology*. Vol. 25, No.4:183-199
- Bellab, R. Madsen R. Sullivan, W. Swidler, A. Tipton, S. (1985). *Habits of the heart. Individualism and commitment in American*. New York, Harper & Row.
- Beik Mohamadi, H., Noori, H., Bazrafshan, J. (2006) [Impacts of 1998-2004 droughts on rural economy of Iran's Sistan and its Solutions (Persian)]. *Geography and Development Iranian Journal*, Vol. 3, No.5: 53-72.
- Berger, P.; Luckmann, T. (1996). [The Social construction of Reality: A Treatise in the sociology of Knowledge(Persian)]. Translated by Fariborz Majidi, Tehran: Scientific and Cultural Publishers Company.
- Bijandi, M. (2018). [Isfahan; 12th low-rainfall province(Persian)]. The public relations department of Iran Meteorological Organization. (7/2/2018). <http://www.irimo.ir/far/services/news/1119519>.
- Corbin, J. & Strauss, A. (2015) *Basics of qualitative research* (4th Ed.) Los Angeles: SAGE
- Denzin, Norman & Lincoln, Yvonna. (2005), *The Sage Handbook of Qualitative Research*, Third Edition, London, Sage Publication.
- Dhaka B.L., Chayal K., Poonia M.K (2010). Analysis of Farmers' Perception and Adaptation Strategies to Climate Change. *Libyan Agriculture Research Centre Journal International*, Vol.1, No. 6: 388-390.
- Elliott, Anthony & Turner, Bryan. (2001), *Profiles in Contemporary Social Theory*, London & Thousand Oaks, Sage Publication.
- Farasatkah, M. (2016). [Qualitative research method in social sciences with an emphasis on the grounded theory(Persian)]. Tehran, Agah Publication.
- Farhadi, M. (1994). [The culture of co-operation in Iran, An Introduction to Anthropology and Sociology of co-operation. Book 1: Traditional co-operation in Irrigation and Agriculture(Persian)]. Tehran: Iran University Press.
- Fazel Niya, Gh., Raja'i, M., & Hakim Dost, Y. (2012). [ Climatic Drought and its local and spatial effects(Persian)]. *Journal of Village and Development*, Vol. 15, No.3:57-70.
- Fazeli, M., & Fatahi, S. (2016). [Social Sciences and Water: Neglected Agenda(Persian)]. Tehran: The Network for Public Policy Studies.
- Ghanaei Rad, M. A. (2017). [Engineer's thinking is dominant(Persian)]. the meeting on water and new approaches in the history of Iran, A decade of national water cooperation, Tehran, House Of Humanities Thinkers.
- Ghazi Moradi, Hasan. (2008) [On the Iranian's Egocentricity, (Persian)]. Tehran: Akhtaran Publication.
- Gholami, M., Ali Bebi, A. H. & Savari, M. (2015). [Farmers' Perception of Drought Consequences by Phenomenological Approach (Case Study: Sarpol-e Zahab County) (Persian)]. *Iranian Journal of Agricultural Economics and Development*, Vol. 46, No.3: 439-456.
- Giddens, Anthony. (2009) *The Politics of Climate Change*. Cambridge : Polity.
- Glaser, Barney & Strauss, Anslem. (1967). *The discovery of grounded theory*. Chicago: Aldine.
- Habiba U, Shaw, R, Takeuchi, Y (2012). Farmer's perception and adaptation practices to cope with drought: Perspectives from Northwestern Bangladesh, *International Journal of Disaster Risk Reduction*, Vol.1: 72 - 84.
- Hanigan, J. (2013). [Environmental Sociology (Persian)]. Translated by S. Salehi. Tehran: SAMT Publications.
- Hanigan, J. (2006). *Environmental Sociology*, London , Routhledge.
- Hekmatnia, M. & Eslami, F. (2016). [The study of farmers' perception of drought (Case Study: Gorgan city(Persian)]. The Second National Conference on Passive Defense in the Agricultural Sectors, Natural Resources and the Environment with a View to Sustainable Development. Tehran: Mehr Arvand University, The Center of Strategies for Achieving the Sustainable Development
- Iranian Water Policy Research Institute (2014). [Towards the conceptual and analytical framework of water governance reform(Persian)]. Tehran, Iranian Water Policy Research Institute
- Jahangiri, K., Ostowar Izadkhash, Y., Azin, A., & Jarvandi, F. (2010). [The study of people participation in dealing with natural catastrophes of Khuzestan province(Persian)]. *Journal of Rescue and Relief*, Vol. 2, No.4:10-22.
- Jalali, Kh. (2014). [50 percent of the country's plains are subsiding at a rate of 60 cm/yr (Persian)]. Payesh Press, ISSN: 1917
- Kahrom, E. (2014). [Drought in Urmia Lake is the result of lack of management; we are in the condition of water conflict(Persian)]. Mehr News Agency, ISSN: 2386403. (2014/10/10)
- Kalantari, E. (2015). [The former government sued water scarcity critics, Iranian Agriculture News Agency(Persian)] (IANA). (2015/1/15)
- Karami Dehkordi, M., & Kalantari, Kh. (2011). [Identification of Rural Tourism Problem in Chaharmahal -& Bakhtiari Province Using Grounded Theory Technique(Persian)]. *Journal of Rural Research*, Vol. 2, No.3:1-30.
- Keshavarz, M. (2011). [Sociological Recognition of Drought in Fars Province(Persian)], PhD thesis on promotion and education of agriculture, Faculty of Agriculture, Shiraz University
- Khaniki, H. (2017). [Society should be involved with the water issue(Persian)]. the meeting on water and new approaches in the history of Iran, A decade of national water cooperation, Tehran, House Of Humanities Thinkers
- khazanehdari, L., Zabul Abbasi, F., Qandehari, Sh., Koohi, M., Malboosi, Sh. (2009). [A perspective on drought severity in Iran over the next thirty years(Persian)]. *Journal of Geography and Regional Development*, Vol. 12: 83-98.
- Kulcsar, L. Csaba, S. Obadovics, C. Vansco, J. (2014). social and economic impact of climate change in rural Hungary: Analyze and Monitoring, University of West Hungary.
- Madani, Kave. (2014). Water management in Iran: what is causing the looming crisis?. *Journal of Environmental Studies*

and Sciences, Vol.4, No.4: 315-328.

Mahab Ghodss consulting engineering. (2014). [Macro planning of the country water resources: The necessity of structural actions along with the non-structural planning(Persian)]. Tehran, Mahab Ghodss consulting engineering

Mckenzie, D.J., (2003), How do Households Cope with Aggregate Shocks?, Evidence from the Mexican peso crisis, World Develop, Vol. 31, No. 7, PP. 1179-1199.

Mohammadpour, A., & Iman, M. T. (2008). [The Meaning Reconstruction of Economic Changes' Consequences in Ouraman - E - Takht Region of Iranian Kurdistan: A Grounded Theory Approach(Persian)]. Social Welfare Quarterly, Vol. 7, No.28: 191-213

Naraghi, Y. (1989). [Rural population and commercialization of agriculture(Persian)]. Tabriz, Resalat Publication.

Niles. M.T., Lubell. M., Haden. V.R., Jakson. L (2012), Community Perception and Adaptation to Safe Drinking Water Scarcity: Salinity, Arsenic, and Drought Risks in Coastal Bangladesh, International Journal of Disaster Risk Science, Vol.5, No.2: 110 - 124.

Patton, Michael. (2001), Qualitative Research & Evaluation Methods, London, Sage Publications.

Poortaheri, M., Roknoddin Eftekhari, A., & Kazemi, N. (2016). [Level and degree of drought-induced vulnerability in rural areas (From farmers' point of view) (Persian)]. Human Geography Research Quarterly, Vol. 48, No.1:19-31.

Rezaee, R., Hosseini, M., Sharifi, O. (2010). [Exploration and explanation of the drought effects on rural areas of Zanjan Province (Case Study: Haj Arash Village) (Persian)]. Journal of Rural Research, Vol. 1, No.3: 109-130.

Salehi, S., Pazuki Nejad, Z. (2014). [The Role of Cultural Factors in Supporting Policies to Adapt to Climate Change by Farmers Case Study: Babolsar city(Persian)]. Journal of Rural Research, Vol. 5, No.2: 355-374.

Sharafi, L., Zarafshani, K., (2010). [Economic and Social Vulnerability Assessment among Farmers towards Drought (Case of study: Wheat Farmers Kermanshah, Sahne, and Ravansar townships) (Persian)]. Journal of Rural Research, Vol. 1, No.4: 129-154.

Slegers, M.F.W (2008). If only it would rain: Farmers' perceptions of rainfall and drought in semi-arid central Tanzania, Journal of Arid Environments, No. 72: 2106- 2123.

Sutton, Philip W (2013). [The Environment: A Sociological Introduction(Persian)]. Translated by S. Salehi, Tehran: SAMT Publications.

Sutton, Philli, W (2007). The Environment: A sociological introduction, Polity Press, UK

Tavakoli, J, Almasi, H., & Quchi, P. (2016).[Investigation and Analysis of Drought Adjustment Strategies in Kermanshah Province(Persian)]. Journal of Rural Research, Vol. 7, No.1: 217-241.

Urquhart, C (2013). Grounded Theory for Qualitative Research, London: Sage Publication.

Yazdan-Panah, M. & Zabidi, T. (2017). [Beliefs and Risk Perception of Farmers of Khuzestan Province toward Climate Change(Persian)]. Journal of Natural Environmental Hazard,

Electronic publishing, 2017/5/3

Yila U. O. & Resurreccion B. P. (2014). Gender perspectives on agricultural adaptation to climate change in drought-prone Nguru Local Government Area in the semiarid zone of north-eastern Nigeria., International Journal of Climate Change Strategies and Management, Vol. 6, No.3: 250 - 271.